

bilmese de aldırıyor, kendini rahatın, kolaylığın, güvencenin kucağına atıyor. İşte yazımın temel savlarından biri de burada.

Dünyadaki yolsuzlukların muhtemel kaynaklarından biri de, insanın yaptıklarını kendince “rasyonel” kılıp (ussallaştırma, rasyonalizasyon!) toplumsal ve siyasal boyutta bunu meşru kılmaya kalkmasıdır. Yolsuzlar, bir yerden “dayanak” alan insanlardır. Nedir dayanakları? Kendi akılları, toplumdaki örnekler, aidiyet ve dayanışma duyguları, vatan millet, Tanrı, din; insanlığı, mazlumları kurtarma amacı, siyasal, ekonomik, toplumsal güçler, hukukun çarpıtılıp bozulmaya elverişli yapısı ya da topluma egemen olan hukuka güvensizlik ve saygısızlık... Hırsızların, yolsuzların, kayırmacıların “haklı” sayılabildiği bir düzende yolsuzluk olur. Yolsuzluğa el verildiği, dayanak sağlandığı düzenlerde. Bu anlamda, “varoluşsal” bir silkinme, insanın kendi “hiçliğini” duyması, belki yol gösterici olabilir. Yolsuzluğun çaresinin nihilizm olduğu bir dünya önerisi çoğumuza saçma gelebilir. Değerlerin kokuştugu, yolların saptırıldığı, yolsuzluğun yol yapıldığı düzenlere belki **nihilizmin şoku** gereklidir. Artık, mutlakçı korkutmalar, rasyonalize edilip, meşru kılındığı için, bir çare görünmemektedir. (Denize düşen yılana sarılır, denir Türkçede. Çağımız, değerlerin değersizleştiği dünyada **nihilist çıkışı** anlayabilecek bilinç düzeyinde değildir hâlâ. Bu yüzden, bugün, kültürümüzdeki “tasavvufi hareket” çok yüzeysel olarak yaşanıyor!)

İÇ AHLAK

İnsan yalnız başına kaldığında, düşüncelerinde, düşlerinde, duygularını yaşarken, kendi iç dünyasında, diğer insanları taşımakta, onlar hakkında yargılarda bulunmaktadır. İşte, içimizde yaşayan dünyanın ahlakına **iç ahlak** diyorum. **İçimizden** hırsızlık yapar, yalan söyleyebilir, cinayet işleyebiliriz. **Dışımıza** yansımadığı sürece kimse bizi suçlayamaz. Ahlsız sayamaz. Hukuk düzeni iç dünyamıza girmiyor. (Ne kadar içselleştirebiliriz ahlakı ve hukuku?) İçimiz ve dışımız arasındaki uçurum, önce içimizdeki yolsuzluklara yol açıyor. İlk yolsuzluğu içimizde işliyoruz. İçimize bakmadığımız, içimizle yüzleşemediğimiz, ona ayna tutamadığımız için dış düzende yolsuzluklara yönelim gösteriyoruz. “Öteki” insanlar, hem dışımızda hem de içimizde. İçimizdeki insanlara karşı yaptığımız ahlsızlığı, ancak biz bilir, biz yaşarız. Bütünsel (Entegral) bir varlık olacaksak, bu olanaklı ise, isteniyorsa; bu parçalanmışlığımızdan, iç-dış uçurumundan kurtulmamız gerekiyor. Unutulan altıncı boyut, **iç ahlak** boyutudur. Yolsuzluklar üzerinde ihmal edilmemesi gereken etkisi vardır. İnsan yalnızca, ahlsal, toplumsal, ekonomik, siyasal, hukuksal düzlemlerde yaşamıyor; bu düzlemlerdeki yaşamına etki eden, **iç düzenini** bir gün daha iyi anlayacaktır. Elbette içimizi anlayınca yolsuzluklar kalkmaz. “İç”, bir boyut, altı boyut arasında. Ama, daha “iyi”, daha “güzel” bir dünya için düşünür, teori yapar, düş kurarken, bu boyutun ihmâli bizi yolsuz bırakır.

Postmodern Yolsuzluk^(*)

Sabri Büyükdüvenci^(**)

Değerli Konuklar, sevgili meslektaşlarım.

Sn. Ökçesiz’in ‘yolsuzluk’la ilgili toplantı çağrısı gerçekten **naive** bir hoca olarak şahsımı tedirgin etmedi değil. Çünkü kendimi hep ‘yollu’ olarak görmekteydim. Birden ‘yolsuzluk’la hesaplama durumunda kaldım. Bu hesaplama ne kadar ‘yolsuz’ olduğumu anlamama yol açtı. Bu nedenle kendisine müteşekkirim. Bu denemeye bu içten duygularla başladığımı belirtmek istiyor ve tümünüzü saygıyla selâmlıyorum.

‘Corruption’ denilince anladığım bir tür bozulma, çürüme, zayıflama, çökme, ilişkilerde çözülme, dengelemin ortadan kalkması, yaygın egemen anlayışların önemsizleşmesi, güç istismarı gibi anlamlarla yüklü bir terim. Uygun bir Türkçe karşılık bakımından bazen ‘yolsuzluk’ bazen de ‘corruption’ terimini kullanacağım. Temele aldığım önkabul de şu: ‘corruption’ doğal bir olgudur. İster doğada ister toplumsal ve bireysel yaşamda olsun organizmaların ve kurumların zaman içinde çözülüp yok olduğunu, zaman-

larını durdurarak yaşamsallıklarını yitirdiklerine tanık olmaktayız.

Böyle bir önkabulü çıkış noktası olarak almamın bir diğer nedeni de insana ilişkin yapılagelmiş tanımlamalara hemen hemen insanın tüm özelliklerini dile getirirken ‘yolsuzluk’ boyutuna hiç değinmemeleri olmuştur. İnsan akıllı bir varlık, toplumsal bir varlık, insan, seven, devlet kuran, sembol yaratan bir varlık olarak ve buna benzer çeşitli biçimlerde tanımlanmış ve bu türden okumalara konu olmuştur. Bu okumalar ve tanımlamalara farklı türden bir okuma denemesini ekle-mekte bir sakınca görmüyorum: İnsan, ‘yolsuz’ bir varlık, tarihi de yolsuzluğun tarihidir. Bu Adem’le başlamıştır. Yolsuzluğun adı Adem’dır. Yolluluk bu nedenle olsa gerek Havva’ya uygun görülmüştür. Daha sonraki yaşam, bu yolsuzluğun çeşitli kılıklarda, biçimlerde gelişim göstermesiyle süregelmıştır. Bunlara Kral denmiştir, Pa-dışah, Vezir denmiştir. Zamanla in-celik kazanmış ‘devlet’ denmiştir. Bu-günlerde meşrubatlara bulaşmış, ‘ay-ran’ denmiştir. Kısaca takke düşmüş

(*) “Yolsuzluk ile Savaşım Stratejileri / Uluslararası Sempozyum” (Anti - Corruption Strategies / An International Symposium) konulu, HFSA, “United States Information Service”, “The British Council”, “Goethe - Institut, İstanbul”, “Istituto Italiano di Cultura İstanbul” tarafından 29.9.-3.10.1997 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen ve 6 ülkeden 35 bilimcinin ve felsefecinin katıldığı sempozyumda sunulmuştur.

(**) Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

kel görünmüştür. Ama en önemlisi 'krala' 'çıplak' denmiştir.

Böyle bir okuma denemesine insanın insanı hangi araçları kullanarak istediği gibi egemenliği altına aldığı, 'corrupt' ettiğinin, kullandığının iyice araştırılması gerektiği inancıyla girişiyorum. Ve bu henüz gereği gibi araştırılmış değildir. Konuşmama başlık ettiğim 'Postmodern Yolsuzluğu' bu bağlamda bir neden olarak değil, bir sonuç olarak almaktayım.

İkinci önkabulum; bu doğal dediğim 'corruption' olayına insanın yaklaşımıyla ilgili insanın mutluluk arayışında bunu engelleyici her oluşum bir 'corruption' olarak görülmüştür. Ve çözümler buna göre üretilmiştir. Bu yönüyle 'corruption' bir tür tıkanmadır, tıkanmanın ta kendisidir. Giderek gelişmesi de çözümsüzlüğün 'felsefe tıkanmıştır' savı bu bağlamda ileri sürülmektedir. Postmodern arayışlar bu tıkanmışlığı aşma girişimlerinden başka bir şey değildir.

Benzer yaklaşımı, uygarlıkların gelişimi ve 'corruption'ı içinde gösterebiliriz. Mısır-Mezopotamya uygarlığı hangi 'corruption' sonucunda bitmiştir. Ya Yunan uygarlığı, islâm uygarlığı ve tartışmaların odağını oluşturan Batı Avrupa uygarlığı... Bu konuda ayrıntıya girmek istemiyorum. Demek istediğim şu; her dönem kendi normlarını, ilkelerini oluşturuyor, çözüm üretmediği sorunlarla karşı karşıya kalana kadar... 'corruption'ı aşamayan, bünyesine girmiş artık maddeleri elimine edemeyen boşaltım gücü tükenmiş bir yapı yitip gidiyor.

'Felsefe' denilen etkinliğe de bu açıdan baktığımızda, herhangi bir 'corruption'a bir çözüm önerisinden başka bir şey olmadığını görürüz. Platon hangi corruption'a bir çözümdü? O'nun deyişiyle Sofist corruption'a bir çözüm değil miydi? Ama aynı zamanda daha sonraki 'corruption'ların da kaynağı olmamış mıydı? İnsanın ayaklarının yerden kesilmesi Platon'la başlamıştır... Ortaçağ bununla beslenmiştir... Düşüncenin konusunu görünenden görünmeye kaydırmakla insanın corruption'ına ortam hazırlamıştır. İnsanın 'kul' olmasını böylece kolaylaştırmıştır. Kavramların boşluğunda yüzmeye başlamıştır insan... Doğadan, yaşamdan koparılmıştır. Ya Skolastik corruption? Çözümü modernite sunmuştur. Aydınlanma bir çözümdü ama ya onun yol açtığı 'corruption'? Konuşmanın odak noktası burasıdır. Postmodern yolsuzluğa açılan kapıyı burada yakalamak gerektiğini düşünüyorum, şöyle ki, özellikle yüz yılımızın ikinci yarısından sonra bu tür ussallığın (modernitenin dayattığı) yetersizliği anlaşılmaya başlanmıştır. Empirik olarak doğrulanabilir gerçeklik anlayışının üzerine çıkabilecek onu genişletebilecek yeni bir ölçüt oluşturma gereği giderek yaygınlık kazanmıştır. Modernitenin sınırlandırıcı usçuluğuna yönelik olarak ortaya çıkan tepkinin adıdır 'Postmodernizm.'

Demek ki, 'dönem' denilen zaman dilimi belli türden bir söylemi de beraberinde getiriyor. Dönemleri böylece söylemlerine bakarak birbirinden ayırabiliriz. Ortaçağı, antik dönemden, modernçağı, ortaçağdan böylece ayır-

maktayız. Kendine özgü kuralları, ölçütleri, normları ve dönemlerin. 'Bunalım', 'kriz', 'kaos' terimleri söz konusu dönemde uygulanan, geçerli olan normların, ilkelerin, akıl yürütme biçimlerinin, alışkanlıkların yaşamda ortaya çıkan yeni oluşumlar ve olgular karşısında yetersiz kalması, onlara açıklama getirememesi, sorunlar karşısında çaresiz kalmasını dile getiren terimlerdir... Sahip olunan evren ve dünya tasarımlarının parçalanmasının adıdır bu söz konusu terimler. 'Corruption'ın bir başka adını oluşturmaktadırlar. Daha önce sözünü ettiğim tepki, işte bunu aşma girişiminden başka bir şey değildir. (Ben buna yeni bir dönemin Rönesans'ı diyorum. Adına şu ya da bu demeyi de bir ayrıntı olarak görüyorum.)

Bu girişimi, son bir kaç on yılın düşünce ve kültüründe ortaya çıkan köktenci değişikliklerden, toplumsal ve kültürel oluşumlardan ayıramayız. Bunların en kayda değeri 'insan ilişkileri' sorunudur. Ya da 'insan' sorunudur. Bunun özellikle çağımızda niçin büyük bir sorun olduğunu bir iki noktada gündeme getirmek istiyorum; (i) insana yönelim sağlayan önceki ideallerin çağımızda geçerliğini yitirmekte olduğunu (ya da çöküşüne) tanık olmaktayız: entellektüel, dinsel, estetik ve etik'te her şey için değişmez bir doğruluk ve erdemlik ölçütleri arayan otoriter bir kültürün ürünü olan ideallerde köklü bir değişim söz konusudur. (ii) ve bu oluşum beraberinde bir kimlik krizi, bir otorite krizi, etik bir krizi de getirmiştir. (iii) Husserl'e göre kriz nesnellik arayışlarında özneliliğin

ortadan kalkmasıyla ilintilidir. Freud ise soruna daha değişik yaklaşıyor; 'Civilization and its Discontents' adlı yapıtında bireyin karşı karşıya kalmak durumunda olduğu üç tehlikeden söz ediyor. (a) beden hastalığı, (b) doğal felaketler, (c) ve başka insanlardan gelen düşmanlık... Bilim ve teknolojideki gelişmeler sonucunda ilk iki tehlikenin azaldığını söylemek olası. Ancak insandan kaynaklanan tehdit hâlâ aynı şiddette varlığını sürdürüyor. 'İnsan şiddettir' belirlemesiyle Yaşar Kemal de aynı soruna dikkatleri çekiyor. Bu sorun nasıl oluyor da hala bir çözüme kavuşturulamamıştır? Yoksa insan doğası gereği bu olanaksız mıdır? Bunları sadece soruna ışık tutması açısından gündeme getiriyorum. (iv) Çağın gözlenen bir diğer niteliği, 'gerçeklik', 'hakikat', 'doğruluk' anlayışlarının tartışmaya açılmasına yol açan 'dilsel dönüşüm'dür. Mutlak değerler arayışı yerine, yoruma açık seçeneklerle karşı karşıya kaldığımız yeni bir dünya oluşumu içindeyiz. 'Gerçekliğin' sonsuz yorumlanabilirliği söz konusudur. Sadece yorumlanabilecek bir dünya ile karşı karşıyayız. Nietzsche buna 'Tanrı'nın ölümü' demişti; Tanrı öldü çünkü artık bilginin değişmez dayanaklar arayışı sona erdi. Bunun bir başka anlamı da, insanın ayağını basacağı sağlam bir zemin kalmadı. 'Tanrı öldü' ama bu kez de bu kargaşada her şey toptan değersiz, anlamsız bulunmaya başladı.

Bu bağlamda 'corruption'ı olumlu olarak ele almak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü bizi bir hesaplaşmayla karşı karşıya bırakmaktadır. Belli bir

zamanın ve mekânın sözcüklerini kullanmak yerine, gerçekliğin kendi dilini kullanan, insanı ruh ve beden olarak ikiye bölen anlayışla bir hesaplaşma... 'Tek ve Bir' olanın egemenliğine yönelik karşı bir oluşum... Bunun bir başka anlamı, artık toplumu modernist ütopyanın varsaydığı gibi kavramanın, yönlendirmenin ve yönetmenin olası olmadığıdır. Artık önemli olan 'hakikat/doğru' nedir? sorusu değil, hakikatin, doğrunun tarihsel olarak nasıl kurulduğu sorusudur. Ya da önemli olan 'daha doğru' bilginin araştırılması değil yeni doğruların oluşturulmasıdır. Bu ussallığının temelindeki ön kabul; hiç birşeyin esas doğası, gerçek bir özü olmadığıdır. Dürüstlük, insanlık, ahlâk, doğruluk, adalet vb. kavramlar artık bir gerçekliği dile getirmekten çok bir egemenlik ilişkisinin maskeleleri olarak algılanıyor. Bir dil oyununun ürünleridir bunlar. Genel ahlâksal anlayışlar ve uygulamalar geçerliğini kaybetmiştir. Ve sorunu genel ilkelere başvurarak çözüme girişimleri başarısızlığa mahkûm görünüyor. Ve sanıyorum artık şu gerçek kendini dayatıyor; ahlaksal normların kaynağı yüce ilkelere değil gerçek koşullardır, doğal durumlardır. Belli insansal gereksinimleri karşılamak içindir bunlar... Yaygın ahlâksal normların işlev gördüğü toplumsal koşullar değişmiştir ve bu nedenle de o söz konusu kuralların işlevi sona ermiştir. Ama hâlâ varlığını sürdürüyor. Temel sorunu bu noktada görüyorum. 'Ahlâksal gerçek' yeniden oluşturulmak durumundadır.

Konuşmanın başında 'postmodern yolsuzluğu' bir neden olarak değil, bir

sonuç olarak aldığımı belirtmiştim. Bu paradigmatik anlayışın kendisinin ne gibi 'corruption'lara yol açacağını ya da açmakta olduğunu gözden kaçırma- mak gerekiyor. Ya da şöyle söyleyeyim; yaşadıklarımızı bu anlayışın türevleri olarak da yorumlayabiliriz. Artık Tanrının gözüyle bakmaya çalışmadığımız açık. Ama daha akılcı ve daha iyi bir anlayışı da oluşturamadık. Tıkanma tam da bu noktada. Güç dengelerinin kurulabilmesi, sivil toplum ve halkın güçlendirilmesi, ya da güçlenmesi tek çözüm gibi görülüyor. Kuşkusuz asıl çözüm radikal bir mentalite dönüşümünü gerçekleştirebilmekte... Bu konuda Ortega'nın ileri sürdüğü sanki bu söz konusu mentaliteyi geliştirilmesi gereken akıl tutumunu dile getiriyor: yapılması gereken, mutlak ya da soyut aklın yerine yaşamsal akıl koymaktır; belli bir ortamda gelişen, o yere ve o ana bağlı olan yaşama uygun bir akıl, bir evren tasarımı, bir yaşam taslağı oluşturmaktır. Yaşamsal akıl, gerçeği sonsuzluk terimleri içinde kavramaz. Gerçeğin kendisiyle yetinir. Bu ütopyacı tutumun ve katı kuralların bir yana bırakılması demektir; dış dünyadan kopuk bilgi anlayışının egemenliğine son vermek demektir...

Son sözü şöyle bağlamak istiyorum. 'corruption'ın hem öznesi hem de nesnesi olan insan ve bu insanın içinde yaşadığı ona uygun bir yaşam alanının yeniden yapılandırılabilmesinde görüyorum çözümü... Birincisi, insanın eğitimini ve bu eğitimin 'tek doğru'nun egemenliğine dayanmamasını gerektiriyor; popülist bir eğitim

anlayışı; tek tek hiçbir felsefi görüşün, doktrinin, kendi içinde 'doğru'nun tekeline sahip olmadığı, bu 'tek doğru'dan sapan 'yanlış görüşleri', rasyo- nel argüman adına da olsa 'doğru yola getirme' amacıyla hiç kimsenin caydırma, baskı ya da zor kullanma hakkına sahip olmadığı bir anlayış çerçevesinde işletilen bir eğitim. İkincisi ise, siyasal, toplum ve kültürel yeni bir yapılanmayı gerektiriyor. Aslında birinci nokta böyle bir yapılanma içinde gerçekleştirilebilir. Devletin toplum karşısında güçlü olduğu her yapı 'yolsuzluk' üretmektedir. Böylesi yapılarda bireyin 'kulluğu' amaçlanan bir değerdir. İnsanın devlet için varolduğu

yaygın, kabullendirilmiş anlayışın bir yaşam biçimi olarak dayatıldığı yerde, 'yolsuzluk', 'sömürü', 'bozulma' ve çürüme zorunlu bir sonuçtur. Çıkış yolunu, 'kulluk' üretmeyen bir yaşam biçiminde görmekteyim. Şöyle düşünüyorum; şayet tanrılar birarada yaşamak isteselerdi herhalde demokrasiye yeğlerlerdi. Çünkü diğerleri 'kulluğu' zorunlu kılıyor, ancak insan henüz tanrı olamadı ve demokrasiyi de buna uygun biçimde yapılandırmada başarılı olamadı. Çocuklarının utanmayacağı bir devlet düşlemenin bir ütopya olmadığına inanıyor ve düşlerime sansür koyan bir devlette yaşamının ıstırabını kimseye önermiyorum.